

Norbert MORCINIEC, *Gramatyka kontrastywna. Wprowadzenie do niemiecko-polskiej gramatyki kontrastywnej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Filologicznej we Wrocławiu, Wrocław, 2014, 96 str.

Uznany i ceniony germanista i niderlandysta – prof. dr hab. Norbert Morciniec, *profesor emeritus* Uniwersytetu Wrocławskiego – nie ustaje w staraniach, aby w jak największym wymiarze przekazywać swoją wiedzę kolejnym pokoleniom studentów. Od 2004 roku związany jest z Wyższą Szkołą Filologiczną we Wrocławiu, której obecnie jest rektorem, i prowadzi w niej cyklicznie wykłady z gramatyki kontrastywnej dla studentów filologii germańskiej. Na bazie tych wykładów powstał omawiany podręcznik.

Rozdział 1 (s. 7–15) stanowi wprowadzenie w tematykę – określa cele poznawcze i praktyczne gramatyki kontrastywnej, przedmiot jej badań i zastosowanie ich wyników. Umiejscawia również lingwistykę kontrastywną wśród innych kierunków językoznawstwa porównawczego. Przy omawianiu dziedzin aplikacji wyników badań kontrastywnych autor szczególną uwagę skupia na glottodydaktyce, uwzględniając przy tym etapy obserwowane w procesie akwizycji języka związane z wiekiem i zjawisko interferencji językowej. Progностyczna rola gramatyki kontrastywnej zgodnie ze stanem badań w dziedzinie lapsologii jest ograniczona tylko do potencjalnych błędów wynikających z różnic między językami, głównie językiem ojczystym i obcym.

Rozdział 2 (s. 17–20) jest w znacznej części poświęcony genezie gramatyki kontrastywnej. Poza ogólnie znanym wkładem lingwistyki amerykańskiej opisany jest rozwój badań w tej dziedzinie w Europie ze zwróceniem uwagi na dorobek językoznawców polskich: Jana Niecisława Baudouina de Courtenay jako prekursora gramatyki kontrastywnej na początku XX wieku i Ludwika Zabrockiego jako ważnego teoretyka tej dziedziny w drugiej połowie minionego stulecia. Wspomniana jest również pierwsza gramatyka niemiecko-polska (*Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*, Heidelberg 1999), którą opracowało pod kierunkiem prof. Ulricha Engela znaczne grono polskich językoznawców, w tym germanistów. W części końcowej rozdziału znajdziemy uwagi na temat zmian zakresu badawczego i podstaw teoretycznych kontrastywistyki będących odbiciem rozwoju kierunków w lingwistyce.

Na kolejnych stronach (s. 21–25) możemy zapoznać się z metodami stosowanymi w badaniach kontrastywnych. Autor szczegółowo omawia warunki prowadzenia porównań międzyjęzycznych, zwracając uwagę na homogeniczność modelu opisu porównywanych języków, zbieżność w metodach oraz spójność terminologiczną i wynikające z tych uwarunkowań trudności w praktyce badawczej. Cenna jest ewaluacja metody unilaterальной i bilateralnej pod względem ich przydatności i możliwych ograniczeń. Rozważania teoretyczne – miejscami krytyczne w stosunku do formułowanych w innych źródłach, poparte są przykładami z par językowych niemiecko-polskiej i niemiecko-angielskiej. Zakończenie tego wykładu stanowi zestawienie zalet i wad metod stosowanych w gramatyce kontrastywnej.

Druga część opracowania poświęcona jest kontrastom między językiem polskim i niemieckim: w kolejnych rozdziałach omawiane są wybrane różnice w zakresie fonologii (s. 27–43), morfologii (s. 45–66), składni (s. 67–74) i leksyki (s. 75–91). Kontrasty rozpatrywane są z uwagi na możliwość wywoływania błędów interferencyjnych zwłaszcza w procesie opanowywania języka niemieckiego przez Polaków. W niektórych miejscach przytaczane są przykładowe błędy mające swoje źródło w różnicach między innymi językami (np. niemieckim i angielskim, niemieckim i niderlandzkim).

W obrębie pierwszego omawianego podsystemu językowego – fonetyczno-fonemicznego autor rozróżnia kontrasty fonemiczne, alofoniczne i kombinatoryczne, ilustrując ten podział licznymi przykładami błędów popełnianych przez Polaków uczących się języka niemieckiego i Niemców chcących opanować język polski. Błędy w zakresie wymowy różnicowane są pod kilkoma względami, np. z uwagi na ich wpływ na komunikację w języku obcym lub występowanie procesów tzw. *under-* i *overdifferentiation*. Mnogość błędów wymowy zostaje usystematyzowana, co posłużyło do sformułowania wskazówek przydatnych w dydaktyce językowej. W tym rozdziale sporo uwagi poświęcone jest również kontrastom w zakresie akcentu, zwłaszcza wyrazowego i wynikającym z nich błędom w akcentuacji. Omówienie różnic intonacyjnych musi ze względu na dotychczasowy stan badań kontrastywnych być ograniczone do przedstawienia typów intonacji, które okazują się być wspólne dla obu języków. Szkoda, że przytoczono tu jedynie przykłady z języka polskiego. Podkreślić należy, że użyte w wykładzie terminy (cecha dystynktywna, fonem, alofon, akcent, intonacja i in.) są objaśnione w przystępny sposób. Dotyczy to także pozostałych części opracowania, w tym również podstawowych pojęć z zakresu morfologii (np. morfem, typologia morfemów, kategorie gramatyczne) – ich wyjaśnienie poprzedza rozważania na temat kontrastów morfologicznych w następnym rozdziale. Autor pragnie uwrażliwić tu czytelnika na niebezpieczeństwo wystąpienia „interferencji terminologicznej” (s. 47) wynikającej z wykorzystania w badaniach kontrastywnych kategorii gramatycznych języka ojczystego do opisu języka obcego. Przykładem na występowanie ekwiwalencji nie tylko na tej samej płaszczyźnie językowej jest porównanie w zakresie kategorii przypadku, które powinno uwzględniać czynniki semantyczne, formalne oraz dystrybucyjne działające w różnych kombinacjach. Tak ujawnione stopnie ekwiwalencji (identyczność, lekki lub silny kontrast i – tylko w teorii – brak ekwiwalentu) mogą mieć wpływ na proces uczenia się języka obcego i skutkować występowaniem błędów różnego rodzaju.

Drugą kategorią gramatyczną przedstawianą w aspekcie kontrastywnym jest rodzaj gramatyczny. Zestawione są tu warianty podziału tej kategorii lub jej brak w wybranych językach europejskich. Język niemiecki i polski jest zaliczany do grupy języków z trójczłonowym rodzajem gramatycznym. Z punktu widzenia glottodydaktyki należałoby jednak zwrócić uwagę na rolę cech 'osobowy' i 'żywozny' w języku polskim. O ile dla Polaka uczącego się języka niemieckiego trójpodział (rodzaj męski, żeński i nijaki) jest wystarczający, o tyle dla Niemca uczącego się języka polskiego pominięcie „podrodzajów” w języku polskim będzie uproszczeniem skutkującym problemami w przyswojeniu tej kategorii. Mimo tej luki przytoczone w rozdziale przykłady dobrze ilustrują trudności, jakie pojawiają się przy opanowaniu kategorii gramatycznej rodzaju rzeczownika w zależności od wybranej pary językowej, np. polsko-angielskiej, polsko-niderlandzkiej.

Dla pary polsko-niemieckiej znajdziemy w tym rozdziale przydatne wskazówki z zakresu słowotwórstwa i semantyki, ułatwiające identyfikację rodzaju oraz wyniki analiz lapsologicznych, wskazujące na bezpośredni transfer rodzaju gramatycznego rzeczowników polskich na ich odpowiedniki leksykalne w języku niemieckim.

W następnym podrozdziale omawianą częścią mowy jest przymiotnik, przedstawiony od strony jego funkcji syntaktycznych i form związanych z ich realizacją. Autor skupia uwagę na trudnej do opanowania dla Polaka odmianie przymiotników niemieckich w funkcji przydawki. Poddaje krytyce przyjętą w gramatykach języka niemieckiego zasadę monofleksji w relacji rodzajnik-przymiotnik i proponuje zastąpienie jej opisem uwzględniającym w odmienianej frazie także rzeczownik, co w konsekwencji pozwala na zredukowanie zasad odmiany niemieckich przymiotników w roli atrybutu praktycznie do jednej reguły. Do opisu szczegółowego wprowadzony zostaje aspekt semantyczny, mający zastosowanie w odmianie przymiotnika po zaimkach i liczebnikach nieokreślonych i tłumaczący występowanie oboczności fleksyjnych.

Kolejne dwa rozdziały podręcznika poświęcone są jednej, ale niezwykle istotnej z dydaktycznego punktu widzenia, kategorii gramatycznej czasownika, tj. kategorii czasu. Uwaga skupiona jest tu na użyciu poszczególnych czasów w języku niemieckim i ich ekwiwalentach w języku polskim. Funkcja niemieckiego czasu Präsens ograniczona zostaje tylko do wyrażania teraźniejszości, gdyż inne jego zastosowania powiązane są kontekstowo lub wynikają z ogólnej wiedzy. W następnym rozdziale (rozdz. 6) rozważania na temat możliwości tworzenia czasu przyszłego w języku polskim otwierają ciekawą perspektywę dla określenia, jak funkcjonują formy czasowe w języku niemieckim. Badanie kontrastywne okazuje się w tym kontekście owocne: kategoria gramatyczna aspektu czasowników polskich jest tu odróżniana od rodzaju czynności jako kategorii znaczeniowej czasowników niemieckich. Należy założyć, że dla przejrzystości tematu ta kategoria semantyczna została przypisana tylko językowi niemieckiemu, choć jest oczywiście też cechą fakultatywną czasowników polskich. Rozróżnienie aspektu od rodzaju czynności pozwala wyjaśnić zbieżność terminologiczną – czasowniki dokonane (perfektywne) z uwagi na aspekt w języku polskim i czasowniki perfektywne z uwagi na rodzaj czynności w języku niemieckim. Autor podręcznika krytycznie odnosi się do przedstawiania funkcji czasu Präsens w niektórych gramatykach języka niemieckiego i wskazuje jedynie na małą grupę niemieckich czasowników egresywno-momentalnych (np. *bekommen*, *treffen*) jako najbardziej zbliżonych do polskich czasowników perfektywnych pod względem wyrażania przyszłości za pomocą form czasu teraźniejszego.

Przedostatni rozdział książki poświęcony jest wybranym zagadnieniom z zakresu składni. I tu również o wyborze tematyki decyduje stopień trudności w opanowaniu ich przez Polaków uczących się języka niemieckiego – rozważania dotyczą miejsca *verbum finitum* w zdaniu oznajmującym i pytającym, ramy zdaniowej i miejsca orzeczenia w zdaniu podrzędnie złożonym spójnikowym i bezspójnikowym. Sporo uwagi poświęca się tu dopełnieniom rzeczownikowym i zaimkowym i – jak w poprzednich podrozdziałach – ilustruje zasady użycia przykładami zdaniowymi w obu językach. Niekiedy przytoczone są błędne tłumaczenia zdań niemieckich, w których ujawnia się wpływ interferencyjny języka ojczystego.

Kontrasty leksykalne to temat ostatniego rozdziału. Po wprowadzeniu w zagadnienie różnic w leksyce poszczególnych języków, i to nie tylko bardzo od siebie odległych,

autor zapoznaje czytelnika z pojęciem ekwiwalencji i jej rodzajami (pełną, częściową i zerową), podając odpowiednie przykłady par wyrazowych w obu porównywanych językach. W odniesieniu do ekwiwalencji częściowej, obejmującej konwergencję i dywergencję, zwraca uwagę na niebezpieczeństwo wynikające z tej ostatniej: występowanie wielu odpowiedników po stronie języka docelowego jest źródłem licznych błędów leksykalnych, których spora liczba jest przytoczona w tekście. Profesor wskazuje w tym zakresie na lukę w leksykografii, której wypełnienie byłoby bardzo przydatne w profilaktyce i terapii błędów leksykalnych. Inną omawianą grupą ekwiwalentów są pary, w których jeden wyraz w języku wyjściowym ma w języku docelowym jako odpowiednik złożenie lub grupę wyrazową. Trzy podane wyżej rodzaje ekwiwalencji dotyczą też związków frazeologicznych. Część cytowanych polskich odpowiedników niemieckich zwrotów idiomatycznych skłania do zadania pytania, czy np. jako ekwiwalentu niemieckiego *lange Finger haben* nie należałoby użyć *mieć lepkie palce* zamiast podanego *mieć długie palce* oraz czy niemiecki zwrot idiomatyczny *auf großem Fuß leben* i jego polski odpowiednik *żyć na wysokiej stopie* pozostają ze względu na różnice znaczeń przymiotników w relacji pełnej ekwiwalencji. Jako szczególny przypadek ekwiwalencji zerowej przytaczane są niemieckie i polskie żarty językowe, które bazują na wieloznaczności jednostek leksykalnych. Ostatni podrozdział podręcznika poświęcony jest *falszywym przyjaciółom*, wykazującym mimo podobieństwa formy różnice w znaczeniu. Wybrane polsko-niemieckie pary wyrazowe ilustrują kilka typów różnic znaczeniowych. Przedstawione na zakończenie rozdziału w formie tabelarycznej przykłady *falszywych przyjaciół* w języku polskim i niemieckim mogą po drobnych korektach posłużyć do przygotowania ciekawych ćwiczeń leksykalnych.

Obszerna bibliografia przedmiotu, obejmująca starsze, klasyczne już pozycje, ale także publikacje z ostatnich lat, pozwoli czytelnikom na poszerzanie wiedzy z zakresu gramatyki kontrastywnej, nie tylko niemiecko-polskiej.

W recenzowanym podręczniku omówione zostały zgodnie z założeniami tylko wybrane kontrasty niemiecko-polskie, relewantne w aspekcie glottodydaktycznym. Uczący się języka niemieckiego i nauczający go zyskali znaczące wsparcie. Publikacja może być też istotną pomocą dla studentów tych kierunków germanistycznych, na których nierzadko w programach studiów rezygnuje się z wykładów na rzecz konwersatoriów bądź tylko ćwiczeń. Studenci przygotowujący analizy kontrastywne znajdą w podręczniku wiele wskazówek, jak (nie) należy porównywać. Z uwagi na fakt, że omawiana pozycja zredagowana jest w języku polskim, może ona zainteresować również studentów innych kierunków filologicznych, tym bardziej że w pierwszych trzech rozdziałach wstępnych zawarta jest spora porcja usystematyzowanej wiedzy ogólnej na temat gramatyki kontrastywnej. Dodatkowym atutem tej publikacji jest wskazywanie na potrzeby badawcze i leksykograficzne oraz poszerzenie perspektywy porównawczej przez włączenie innych języków.

Hanka KONIECZNA-ZIĘTA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu